

Kirjutis pärineb Piret Juhani uurimustööst: "ÜLDIST VIGALA JA MÄRJAMAA KIHELKONNA AJALOOST"

Sulu paberiveski kohta pärineb vähe teateid. 18. sajandi lõpus kirjutab A.W. Hupel oma raamatus "Die gegenwärtige Verfassung der Rigaischen und Revalschen Statthalterschaft" (Riga, 1789) ühest paberivabrikust Märjamaa kihelkonnas, mis oma toodangu Tallinna saadab. Veel märgib 1795. aasta veebruaris Tallinna ajaleht Eestimaa kubermangu tööstusettevõtete nimestikus Paldiski kreisi all ära kreiskohtunikule von Hüenele kuuluva paberivabriku kohta, et see on rajatud Haimre mõisa Sulu külla juba üle 30 aasta tagasi. See ettevõtte toodab halli paberit ja pappi. Aastane toodang on 300-400 riisi keskpärast paberit ja 80-100 leisikat pappi (Tiik 1964 : 19).

Viimase teate alusel võiks arvata, et Sulu paberiveski on rajatud pisut enne 1765. aastat. Vanade arhivaalide veergudelt kogutud andmete varal on tõestatud, et Sulu paberiveski töötas hiljemalt 1717. aastast kuni sulgemiseni 1795. aasta kevadel.

Haimre eksisteeris eramõisana juba 1426. aastal, kuid materjali mõisa kohta on arhiivides vähe säilinud. Siiski on säilinud Axell Holmi poolt 1699. aastal joonestatud kaart ja selle juurde kuuluvad märkmed vastavas kirjeldusraamatus. Nende abil selgub, et tookordne Sulu küla (Sullo Byy) asus Konuvere jõe paremal kaldal. Otse küla kohal jõe vasemal kaldal asus veski (Sullo quarn). Mölder Hansu käes oli üheadramaane talu ja veski, mis oli kahekivipaariga ja töötas läbi aasta. Kohustused mõisa vastu talu ja veski eest kattis ta ühe kolmandikuga veski tuludest (Tiik 1964). Põhjasõja ja katku hävitustööst külas pole ülevaadet, kuid 1726. aasta adramaade revisjoni puhul on külas ainult kaks talu (Peppiko Herm ja Titzo Jürri), seal elab aga ka paberitegija ja selle teenistuses kaks võõrast isikut - Ingerimaalt pärinev Axell ja Tartumaalt pärinev Rein, kes ilmselt olid oskustöölised.

Märjamaa kirikuraamatu järgi oli paberitegija Oloff Brandt juba 3. märtsil 1717. aastal Hans Bucki pojale vaderiks ja 1719. aastal (ilma kuupäevata) on tehtud sissekanne: maetud Sulu paberitegija Oloff Brandti naine Anna Catharina Monsen, kes on sündinud Tallinnas. Samal aastal, 7. mail on registreeritud Sulu paberimöldri Christoph Brandti tütar Anna Maria sünd ja 21. detsembril 1719 on registreeritud auväärse ja (paberitootmise) kunstis kogenud paberitegija Oloff Brandti abiellumine Annica Bormanniga, majori proua von Billinghuseni endise teenijaga (Tiik 1964 : 20).

Christoph Brandti nime hiljem enam kirjas ei esine, kuid Oloff Brandt (arvatavasti eelmise vend), tema uus naine ja nende lapsed (arvult 10) esinevad kirikukirjades korduvalt kui kohalikud elanikud. Oloff Brandt Sulu paberiveski rentnikuna maetakse 14. mail 1749. Kuna O. Brandti esimene naine oli pärit Tallinnast ning arvatavasti nad ka abiellusid Tallinnas enne 1710. aastat, siis võib oletada, et Oloff Brandt just sealses paberiveskis vajalikud oskused omandaski (Tiik 1964).

17. sajandi lõpul ja 18. sajandi algul oli Haimre mõis kuulunud Hastferi perekonna liikmetele, kuid oli võlgadega tugevasti koormatud. Vastavalt otsusele 22. aprillist 1713 anti mõis üle ooberstleitnant ja landraat Berend Wilhelm von Taubele, kuid 1720ndate aastate algul hakkasid oma nõudmisi esitama ka teised võlausaldajad ja seejärel sai mõisa omanikuks Christian Justin von Bühl, kelle nimel see püsis kuni 1750. aastani (Tiik 1964 : 21). Siit võib oletada, et sealse paberiveski rajamine sai toimuda kokkuleppel B.W. von Taubega kui mõisa valdajaga. Viimane oli aga oma ametiülesandeis seotud Tallinnaga. Kuna kubermangu valitsuse materjalides Oloff Brandti vastavat taotlust ei leidu, siis sai rajamine toimuda ainult ajavahemikus 1713-1717.

C.J. von Bühli majanduslik seisund hakkas 1730ndate aastate lõpul halvenema ning raskused viisid mõisa lõpuks oksjonile, kus selle 1750. aastal omandas Vigala parun Berend Johan von Uexküll

(1706-1761). Kui 1754. aastal viimase tütar Anna Elisabeth (1733-1799) abiellus Carl Friedrich von Hüenega (1698-1779), siis kuulus Haimre juba kaasavarasse. Mõisa järgmiseks valdajaks oli rentnikuna nende poeg Berend Johann von Hüene (1755-1796) (Tiik 1964 : 22).

Kuna Sulu paberiveski asus Haimre mõisa maal, siis kuulus ta ka selle päraldiste hulka ja omanikuks ning pärisperemeheks oli igakordne mõisa valdaja. Paberitegija kasutas veskit ainult rendi alusel. 1744. aastal oli rendimääraks 40 taalrit ja 1749. aastal 40 taalrit ehk 32 rubla, mis nähtavasti püsis pikemat aega.

Oloff Brandtile kui esimesele paberitegijale järgnes tema poeg Berend Johan Brandt (1720-1757), kelle juures oli selliks järgmine vend Johan Wilhelm (1723-1783). Ettevõttes oli ka palgalisi kohalike hulgast ning vabu inimesi. Nii mainitakse 1752. aastal õpipoissi Paul Linbergi, kes tookord alles leiris käis. Kui aga Berend Johann Brandt maeti 24. juunil 1757, siis aasta pärast, 23. juunil 1758. aastal abiellus Paul Linberg tema lesega ja sai seega ka paberiveski rentnikuks. 1768. aasta jaanuaris on sellest Sulu paberimeistrist viimaseks teateks tema noorima tütre matused (Tiik 1964). Kuhu ta Sulult siirdub, ei ole teada.

Järgmise aasta suvest alates mainitakse Sulu veski paberitegijana Olof Hägerstedti, kes on tulnud Rāpinast koos oma perega. Rāpinas mainitakse teda esmakordselt 17. septembril 1751 Rootsist pärineva paberitegija sellina. Selliks on ta seal veel 1754. aastal, kuid 7. detsembril 1761 loetletakse armulaua- käijate hulgas kohaliku vabriku paberimeistr Oloff Hägerstädt. Kunas ta Rāpinast lahkus, pole teada, kuid Sulu paberiveski rentnikuks on ta tulnud ilmselt 1769. aasta kevadel, kaasas peale oma perekonna ka venelane Fedor Grigorjew. Haimres esitas ta passi, mis oli välja antud Peterburis 10. veebruaril 1769 (Tiik 1964 : 23).

Nähtavasti kasutas Haimre omanik C.F. von Hüene soodsat juhust ja tõstis Sulu paberiveski rendimäära uue lepingu puhul 60 rubla peale tingimusel, kui veski pais korras on. 1774. aasta adramaade revisjoni puhul on aga märgitud, et just paberiveski paisu on jääminek sageli ära viinud. O. Hägerstedt on Sulu paberiveskit ka suurendanud, millega seoses tõusis rent 1782. aastaga koguni 75 rubla peale (Tiik 1964).

Olof Hägerstedt suri aga juba 6. juunil 1785, olles 57-aastane. Rentniku õigust kasutab esmalt tema lesk ja seejärel poeg Carl Friedrich, kes isa surres oli ainult 14-aastane (sündinud Sulul 2. jaanuar 1771). Rendileping lõppes 1795. aasta lihavõtteks ning seda enam ei uuendatud. 1795. aastal Haimres toimunud hingerevisjoni ajaks ei olnud Sulul enam ühtegi Hägerstedti perekonna liiget (Tiik 1964 : 24).

Sellel lõppes Sulu paberiveski tegevus. Hiljem leidub selle eksisteerimisest ainult üksikuid teateid. Nii on Eestimaa maamõõtja Dobermann nähtavasti 1798. aastal märkinud oma käsikirjalisse kogumikku, et Haimre mõisa Sulu karjamõisas asuv kivist ehitatud paberiveski ei tööta juba kolm aastat oskusliku meistri puudumise tõttu. Ka Riia tuntud tegelase O. Huhni käsikirjalises kogumikus leidub veel teade, et Sulu (temal: unter Klein- Kasti bei Sulla) juures on olnud paberiveski, mis tootnud head paberit.